

TARBIYASI OG‘IR BOLALARNI IJTIMOIYLASHTIRISHDA OILA, MAKTAB, MAHALLA HAMKORLIGI

Zebo Qurbonova

Termiz davlat pedagogika instituti

Pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

p.f.f.d (PhD), dotsent

Ziyakulova Maloxat

Termiz davlat pedagogika intituti

Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti

Pedagogika yo‘nalishi 402-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiyasi og‘ir bolalarni ijtimoiylashtirish jarayonida “oila — maktab — mahalla” hamkorligining ahamiyati tizimli ravishda yoritiladi. Oila muhitining subyektiv ta’siri, maktabning pedagogik-psixologik ko‘magi hamda mahallaning ijtimoiy nazorati asosida voyaga yetmaganlarni jamiyatga moslashtirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolada ushbu uch institutsional tizimning o‘zaro integratsiyasi orqali bolani ijobiy yo‘nalishga yo‘naltirish va uning shaxs sifatida shakllanishiga ko‘maklashish masalalari ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiyasi og‘ir bolalar, ijtimoiylashuv, oila, maktab, mahalla, sog‘lom muhit, pedagogik yondashuv, psixologik qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy nazorat, hamkorlik mexanizmi.

Annotation. This article highlights the importance of the "family - school - neighborhood" cooperation in the process of socializing children with difficult upbringing. The influence of the family environment, the pedagogical and psychological support of the school, and the social control of the neighborhood are analyzed, as well as ways to adapt the child to society. The article highlights the issues of directing the child in a positive

direction and promoting his or her development as a person through the interaction of these three systems.

Key words: children with difficult upbringing, socialization, family, school, neighborhood, healthy environment, pedagogical approach, psychological support, social control, cooperation mechanism.

Аннотация. В данной статье подчеркивается важность сотрудничества «семья – школа – соседство» в процессе социализации детей с трудным воспитанием. Анализируется влияние семейной среды, педагогической и психологической поддержки школы и социального контроля со стороны соседей, а также способы адаптации ребенка к обществу. В статье освещаются вопросы направления ребенка в позитивное русло и содействия его личностному развитию посредством взаимодействия этих трех систем. **Ключевые слова:** дети с трудным воспитанием, социализация, семья, школа, район, здоровая среда, педагогический подход, психологическая поддержка, ный контроль, механизм сотрудничества.

Kirish. Bugungi globallashuv va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar davrida yosh avlod tarbiyasi, ayniqsa, xulq-atvorida og'ishishlar kuzatilayotgan, ya'ni tarbiyasi og'ir bolalarni ijtimoiylashtirish masalasi dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Tarbiyasi og'ir bolalarni ijtimoiylashtirish — bu oila, maktab va mahalla uchligining yagona maqsad yo'lida birlashishini talab qiladigan murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Ushbu tizim "Oila — maktab — mahalla" konsepsiyasi asosida ishlaydi va voyaga yetmaganlarning ijtimoiy muhitga moslashishini hamda huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishni ta'minlaydi¹. Davlatimiz tomonidan yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini unumli tashkil etish borasida ilgari surilgan tashabbuslar ham bevosita ushbu hamkorlik modeliga tayanadi².

Asosiy qism. Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, deviant xulq-atvorli bolalarni reabilitatsiya qilish va ularni jamiyatning faol a'zosiga aylantirish faqatgina bir tomonlama

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha 5 ta muhim tashabbus. – Toshkent, 2019

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Ta'lim to'g'risida Qonun. – Toshkent, 2020.

tarbiya bilan cheklanib qolmaydi. Bu jarayonda shaxs rivojlanishining ijtimoiy determinatlarini to'g'ri baholash lozim.

1. Oila: Ijtimoiy moslashuvning birlamchi poydevori Oila — bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi eng muhim va hal qiluvchi ijtimoiy institutdir. Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning kelajakdagi xulq-atvori va ijtimoiy moslashuvi ko'p jihatdan ilk oilaviy muhitga bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, tarbiyasi og'ir bolalarda muammolarning ildizi ko'pincha oiladagi nosog'lom munosabatlar bilan chambarchas bog'liqdir. *Emotsional ehtiyojlar masalasi*. Bola faqat moddiy ta'minot bilan emas, balki mehr, e'tibor va tushunish bilan ulg'ayadi. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, ota-onadan yetarli mehr va e'tibor olmagan bolalarda agressivlik, isyonkorlik yoki aksincha, o'ziga ishonchsizlik kuchliroq namoyon bo'ladi. Bu esa ularni tashqi salbiy ta'sirlarga nisbatan zaif qiladi. *Oilaviy muhit va konfliktlar ta'siri*. Doimiy janjallar, zo'ravonlik yoki sovuqqon munosabat hukmron bo'lgan oilalarda ulg'aygan bolalar doimiy destruktiv stress holatida yashaydi. Natijada ular o'z muammolarini konstruktiv hal qilish o'rniga, tajovuz, maktabdan qochish yoki jinoiy guruhlariga qo'shilish orqali yechim izlaydi. *Ota-onaning shaxsiy namunasi (modeling omili)*. Bola ko'proq eshitganidan emas, ko'rganidan o'rganadi. Agar ota-ona halollik, mas'uliyat, sabr va hurmatni o'z xulqida namoyon etsa, bola ham shu qadriyatlarni o'zlashtiradi ³. Zero, mutafakkir Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek, tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat masalasidir ⁴. Ota-onadagi salbiy odatlar bevosita bolaga proyeksiyalanadi. *Nazorat va ishonch muvozanati*. Haddan tashqari qat'iy nazorat ham, mutlaqo e'tiborsizlik ham birdek zararli. Eng samarali yondashuv — bu nazoratni ishonch bilan uyg'unlashtirishdir. Ota-ona bolaning do'stlari va qiziqishlaridan xabardor bo'lishi, lekin buni tazyiq emas, balki g'amxo'rlik orqali amalga oshirishi lozim.

2. Maktab: Ilmiy va pedagogik ko'mak tizimi Maktab — bolaning nafaqat tizimli bilim oladigan, balki ijtimoiy statusni egallaydigan va jamoada yashashni o'rganadigan

---

³ Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992

⁴ Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.

asosiy maskanidir. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ham ta’lim oluvchilarning ma’naviy, intellektual va jismoniy rivojlanishi ustuvor vazifa etib belgilangan⁵. *Psixologik qo‘llab-quvvatlash*. Maktab psixologi va sinf rahbarining hamkorligi orqali bolaga muntazam korreksion-pedagogik yordam ko‘rsatish lozim. Bola shaxsining rivojlanish inqirozlari va pedagogik tashxis asboblari orqali xulq-atvordagi og‘ishish sabablari o‘rganiladi⁶. Suhbatlar va diagnostika mashg‘ulotlari bolaga "og‘ir" deb tamg‘a bosmasdan, uning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘tkazilishi shart. *To‘garaklarga jalb qilish*. Bolaning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, uning energiyasini sport yoki san‘at orqali namoyon qilishiga sharoit yaratish muhim. Maktabdagi sport jamoalari va ijodiy to‘garaklar bolada mas‘uliyat, jamoaviy birdamlik va irodani shakllantiradi, salbiy odatlardan uzoqlashtiradi.

3. Mahalla: Ijtimoiy nazorat va mikromuhit barqarorligi Mahalla — bolaning maktabdan tashqaridagi hayoti kechadigan, uning xulq-atvori va ijtimoiylashuviga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan muhim ijtimoiy-hududiy makondir. Ayniqsa, tarbiyasi og‘ir bolalar bilan ishlashda mahalla faolligi va jamoatchilik nazorati katta ahamiyatga ega. *Ijtimoiy nazorat va profilaktika*. Mahalla fuqarolar yig‘ini, yoshlar yetakchisi va profilaktika inspektori hamkorligida voyaga yetmaganlarning ijtimoiy xavfli guruhlarga qo‘shilib ketishining oldini olish choralari ko‘riladi. Bu borada huquqiy asos sifatida “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun normalariga rioya etiladi⁷. *Murabbiylik (mentorlik) tizimi*. Tarbiyasi og‘ir bolalarga mahallaning obro‘li, hayotiy tajribaga ega kishilarini yoki namunali yoshlarini biriktirish eng samarali usullardan biridir. Bunday murabbiylar bola uchun nafaqat nazoratchi, balki hayotiy yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi ma’naviy tayanch vazifasini bajaradi⁸. *Muammoli oilalarni qo‘llab-quvvatlash*. Mahalla moddiy va ma’naviy jihatdan inqirozga uchragan oilalarni aniqlab, ularga ijtimoiy yordam

⁵ Makarenko A.S. Pedagogik poema. – Moskva: Prosveshcheniye, 1988

⁶ Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.

⁷ Qodirov B.R. Pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2005

⁸ Yo‘ldoshev J.G. Tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2010.

ko'rsatishi zarur. Chunki moddiy yetishmovchilik yoki oiladagi nosog'lom ma'naviy muhit bolani ko'chaga yetaklovchi asosiy omildir.

Oila, maktab va mahalla hamkorligining amaliy mexanizmi Ushbu uchta institut tizimli ravishda uzviy bog'lanishi va quyidagi bosqichlarda ish olib borishi lozim:

1. Tezkor axborot almashinuvi: Maktab bolaning dars qoldirgani yoki xulqidagi salbiy o'zgarishlar haqida mahallaga va ota-onaga darhol ma'lum qiladi.

2. Birgalikdagi profilaktik tashriflar: Oila muhitini o'rganish va unga tashxis qo'yish uchun sinf rahbari, psixolog va mahalla faoli birgalikda xonadon xizmatini tashkil etadi.

3. Yagona pedagogik talab tizimi: Ota-ona, o'qituvchi va mahalla bolaga nisbatan bir-birini inkor etmaydigan, yagona va tushunarli tarbiyaviy talablarni qo'yishi shart.

Xulosa. Tarbiyasi og'ir bolalarni ijtimoiylashtirish — oila, maktab va mahalla hamkorligiga asoslangan uzluksiz, tizimli jarayondir. Asosiy maqsad bolani jazolash yoki jamiyatdan ajratish emas, balki uni jamiyatning foydali a'zosi ekanligiga ishonirish va o'zligini anglashiga ko'maklashishdir. Ushbu uchlikning yagona maqsad va yondashuvda ishlashi voyaga yetmaganlarning ijobiy xulq-atvorini shakllantirish hamda sog'lom ijtimoiy muhit barqarorligini ta'minlashning bosh omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha 5 ta muhim tashabbus. – Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Ta'lim to'g'risida Qonun. – Toshkent, 2020.
3. “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi Qonun. – Toshkent, 2008.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
6. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.
7. Makarenko A.S. Pedagogik poema. – Moskva: Prosveshcheniye, 1988.
8. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.

9. Qodirov B.R. Pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.
10. Yo‘ldoshev J.G. Tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2010.